

Aiheeni on Alkon kuluttajavalistus, ja tarkoitukseni on kuvata sitä sellaisena kuin sen kokee kohde, kuluttaja. Puhun etupäässä kirjallisesta valistuksesta, sitähan on helppo lukea yhä uudestaan ja arvostella, kun taas esim. tv-ohjelmat menevät ohi ja unohtuvat.

Valistaminen on vaikeaa. Se voi joko olla tehotonta tai tehokasta. Tehokkaanakin se voi vaikuttaa toisin kuin oli tarkoitus tai vaikuttaa ihan oikein mutta liikaa.

Esimerkki eräältä hauskalta ajanjaksolta: 60-luvulla Helsingissä alkoivat laajat nuorehkot piirit käyttää ylettömästi punaviiniä ruoka- ja seurustelujuomana. Miksi? Vastaus: siksi että Alkolla oli viinikampanja vuosina 1959—71. Se kampanja vaikutti ihan oikein mutta ehkäpä liikaa.

Alkolla on muitakin keinoja vaikuttaa kuluttajavalistuksen lisäksi. Sen huomasimme vuonna 1968, kun tunnettu liberalisointi tapahtui. Se oli riemukas tapahtuma ja tuntui kuluttajista voitolta, jonka uskottiin tuovan mukanaan uusia voittoja, kunnes saisimme viinimme sekatarvakaupoista kuten etelässä.

Nykyisin en enää tajua silloista tunnelmaa. Liberalisointi vaikutti toisin kuin odotettiin. Tuskin pääsen ikinä eroon ylipainosta, jota silloin itseäni keräsin. Mutta sehän on vähäpätöinen juttu kaiken muun rinnalla.

Pahempi asia on se, että liberalismi alkoholiasioissa on kääntymässä vastakohdakseen. Toisin sanoen periaatteessa olemme liberaaleja kuten ennenkin, mutta ”kunnon kansalaisten” syvistä riveistä kuuluu hiljaista, sitkeää murinaa. Miksi meidän on elätettävä näitä juoppoja ja alkoholisteja? Miksi rappeutuneet

äijät saavat eläkettä, kuka milläkin nimikkeellä? Ja miksi niitä pitää nimittää ”päihdeongelmaisiksi”?

Alkoholismi oli ennen piilossa, nyt se kelluu pinnalla, kaikkien nähtävänä, ja kunnon kansalainen hermostuu.

Tätä taustaa vasten katsottuna Alkon kuluttajavalistukseen tulee tiettyä sävyä. Se on pätevää valistusta, mutta kieltämättä sen peruslähtökohdissa on jo jonkinlaista ristiriitaisuutta. Valtio myy viinaa ja tahtoo rahaa, mutta rauhoittaakseen omaatuntoaan se on säästänyt, että kansalaisia on valistettava, heille on neuvottava kohtuullisuutta ja sivistyneitä alkoholijuomien nautintatapoja ja heitä on varoitettava alkoholin tuottamista haitoista.

Valistajan asema on tietenkin vaikea. Myötätuntoisen kuluttajan asema on myös vaikea. Kun luen Alkon valistavia tekstejä, en voi väistää lieviä ironisia tunteja. Alko sanoutuu irti alkoholiongelmaisista muistuttaen painokkaasti, että heidän hoitonsa ei kuulu Alkolle, vaan ”yhteiskunnan työnjaon mukaan” päihde- ja terveyshuololle. Ehkä olisi parempi, jos Alkon velvollisuuksiin kuuluisi myös järjestää se viidakko, jota siististi ja byrokraattisesti nimitetään ”päihde- ja terveyshuoloksi”. Kun Alko on niin pätevä firma, niin ehkä se pystyisi myös tämän Augiaan tallin siivoamiseen?

Objektiivisesti tarkastellen Alkon valistus on sattuua, ja kuvittelisin sitä myös entistä tehokkaammaksi.

Esimerkiksi Alkon julisteet ovat loistavia. *Nauti vähemmän nautit enemmän* on juliste, joka iskee asian ytimeen. Sen nokkelan iskulauseen tietää todeksi jokainen, joka on alkoholiin tutustunut. Jos vain haluaa myöntää todeksi! Julistetta on myös tarroina, joita voi

Artikkeli pohjautuu kirjoittajan Alkon esimiespäivillä 13. 5. 1981 Tampereella pitämään esitel-mään.

käyttää kirjeensulkijamerkkeinä. Mihinkähän niitä levitetään ja kenelle? Ja kenen kirjeeseen voi liimata sellaisen tarran?

Monet pienemmät julisteet ovat yhtä sattuvia, nimenomaan ne humoristiset julisteet, jotka puhuvat seuraelämästä: *Suomalainen vieraanvaraisuus* ja *Lisäys ihmisoikeuksien julistukseen*. Niissäkin on katkeraa totuutta, arkielämän totuutta. Niitä tarvittaisiin kodeissa.

Häirikkö-sarja, jota aikanaan näin Helsingin raitiovaunupysäkeillä, vaikutti hyvin positiiviselta. Siinä oli jotakin hienotunteisen järkevää. Silloin huomasin ensimmäisen kerran, että Alkolla oli jotakin sanottavaa myös alkoholiongelmaisille.

Niissä Alkon pikku vihkosissa, joita saa myymälöistä, on monenlaista ainesta. Huomattava osa niistäkin on seuraelämävihjeitä. Kieltämättä ne ovat tarpeellisia. Se alkoholin käyttö, jota harrastetaan keskiluokan kodeissa, kutsuilla, on säädeltävissä juuri niiden normien avulla, joita Alko vihkosissaan tarjoaa. Miedosti sanoen sävy on jotakin tämäntapaista: "Tehkää näin, niin olette hienoja." Varmasti se tepsii ihmisiin, jotka hankkivat nahkakaluston, itämaisen maton ja kattokruunun ja pitävät sitä yhtenä elämänsä saavutuksista.

Puhuakseni omalta kannaltani on selvää, että nämä vihkoset (esim. *Juomasekoituksia*, *Väkevä viini*, *Viiniopas* ja *Juhlahetkiin*) vaikuttavat minuunkin. Ne ovat pätevästi tehtyjä. Niissä on hyvät värikuvat, joissa näkyy jalomuotoisia pulloja ja laseja, kristallikarahveja, houkuttelevia ruokalajeja yhdessä alkoholijuomien kanssa. Ne korostavat mielihyvää, jota alkoholi antaa.

Tunnenhan minäkin sen mielihyvän. Luen innostuen Alkon tiedotteesta, että Bourgogne-punaviini Fleurie Beaujolais'n alueelta on "kehittynyt, hyvätuoksuinen, kevyt, kovahko". Sitä kiehtovaa sanastoa! Niitä muistoja jotka heräävät! Mutta hinta on 71 markkaa. Entäs Bordeaux'n viini Château Pontet Chagnet vuodelta 1970 Médocista: "Kehittynyt, hyväarominen ja runsasmakuinen." Hinta 93 markkaa. Vuosikerta 1970 oli Bordeaux'ssa hyvä, sanoo Alkon tiedote kuin kiusalla. Minun on vain todettava, että 93 markkaa viinipullostä on tuhlausta, josta tulisi syyllisyy-

dentuntoja ja ties mitä komplikaatioita. Jos sen pullon ostaisin, olisin kyllä Alkon valistuksen uhri.

Olennaista on se, että Alkon hintaruuvi vaikuttaa minuun voimakkaammin kuin valistus, koska kerran en osta tuota 93 markan pulloa, en vaikka tekisi mieli. Samalla vaikuttaa pieni outo ironia: viini tuo mieleeni aivan asiaankuulumattoman asian, kadunkulmissa seisoskelevat rappeutuneet miehet. Eivät he ehkä ole juoneet chateau-viinejä, mutta "sitä samaa etanolia se on", kuten muuan synkkä huoltolääkäri sanoi.

Osa Alkon valistuksesta kohdistuuakin sitten alkoholihaittojen selvittämiseen. Sellaisia vihkosia kuin *Mitä haittaa on alkoholista?* ja *Hyödyllisiä tietoja alkoholista* on luultavasti saatavissa vähittäismyymälöistä, vaikka en minä ole ikinä niitä huomannut siellä. Ne ovat pätevää tekstiä, tyyllilaji on valittu täsmälleen oikein, se on asiallinen ja viileä, korrekti. Kuvituksena on värillisiä piirroksia, humoristisia ja teräviä.

Merkittävä vihkonen on *Kohtuus on olemassa*, joka on suunnattu vaikuttajayksilöille ja lähetetty kotiosoitteella 50 000 henkilölle. Tällainen valistus on arkaluonteista, koska vastaanottajat katsovat olevansa täysin valistettuja ja ovat omanarvontuntoista väkeä, kaikella kunnioituksella sanottuna, tietenkin. Vihkosen tyyllilaji on todella kiintoisa. Se on toisaalta tutunomainen, hiukan leikkisäkin, toisaalta taas teksti neuvoo päättävästi, joskin varovasti. Siinä on sekä taivuttelevaa sävyä että pientä pisteliäisyyttä. Väliotsakkeet ovat nerokkaita, taitto on hieno, kuvitus konservatiivisen arvokasta.

Konstit ovat monet, kun herroille puhutaan. Tekstin kirjoittajien nimet on mainittu: Matti Viherjuuri ja Jouko Manninen. Valitettavasti nimet on painettu niin pienellä kirjasimella, että en niitä ensi lukemalla edes huomannut.

Toisentyyppejä ovat ne vihkoset, jotka on tarkoitettu virallisille ja epävirallisille asian tuntijoille ja toimensa vuoksi asiasta kiinnostuneille.

Alkoholiongelmien ehkäisy ja hoito työyhteisössä on sekä tyyllillisesti että toimitustekniikan kannalta merkillepantava opus. Siinä on jaksoja, jotka on kirjoitettu kiinteän asiallisesti. Niissä selostetaan hoitonojhausta,

tuota mainiota suunnitelmaa, joka ei näytä toimivan. Sitten on tekstiin liitetty ”tapauksia”, jotka ovat lähinnä liikuttavaa kaunokirjallisuutta. Tohtori Reijo Ojutkangas — varsinainen persoona — luo sitten silmäyksen alkoholistien parantumiseen. Kokonaisuuden logiikka on ilmeinen. Mutta vihkonen on vuodelta 1977 ja kaipaisi uudistamista, sillä vuoden 1977 jälkeen on paljon tapahtunut. Mutta kuvitus kelpaa sellaisenaan — se on naseva, humoristinen, informoiva. Piirtäjä on Pekka Martin.

Kirjanen *Alkoholi yhteiskunnassa*, joka on vuodelta 1976, sisältää arvokasta tietoa, mutta jotain puuttuukin. Mielestäni otsake edellyttäisi esitystä alkoholin yhteydestä rikollisuuteen, josta kyllä on julkaistu tutkimustuloksia muualla. Lukija kaipaisi myös silmäystä alkoholilainsäädäntöön ja erinäisiin sen yksityiskohtiin, jotka kummastuttavat ihmisiä. Mielestäni tässä kirjasessa voisi myös olla edes lyhyt esitys alkoholistihuollosta ja sen kirjavista instansseista. Esitys voisi päättyä ystävälliseen neuvoon: jos olette Alkon hyvisistä aineista joutunut psykoottiseen tilaan tai menettänyt työpaikkanne tai vaimonne tai itsekunnioituksenne, menkää sinne ja sinne, saatte apua. (Ei muuten ole helppoa löytää paikkaa, josta alkoholisti saisi apua.) Eikö tässä ehdotuksessa ole järkeä?

Kaikkein kiintoisinta Alkon kirjallisessa valistuksessa on varsinainen tieteellinen tieto. *Alkoholifysiologia* on nimeltään Kalervo Erikssonin ja Olof Forsanderin toimittama teos, jossa on lähes 150 sivua. Siinä on tietoa, jota ei kansalainen muualta saa, paitsi suurella vaivalla. ”Alkoholi ja lääkkeet”, ”Alkoholin käytön hermostolliset haittavaikutukset” ja ”Alkoholin aineenvaihdunta periytyvänä ilmiönä” ovat minusta ainutlaatuisen kiinnostavia kirjoituksia, vaikka en joka kohtaa ymmärräkään, koska teoksen artikkelit on kirjoitettu tieteellisellä kielellä.

Onkin syytä kysyä, miksei tällaisia tekstejä julkaista yleistajuisiksi muokattuina ja tarjota suurelle yleisölle? On väärin, ettei Alkon fysiologisen laboratorion tutkimustuloksia julkisteta kirjana, jota useammat voisivat ymmärtää — sanomalehdissä niistä näkee ylimalkaisia selostuksia silloin tällöin, mutta se ei riitä.

Samaten Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tuloksissa on yleisesti kiinnostavaa ainesta. Niistä saa tietää Alkoholipoliittikalhedestä, mutta kuinka suuri lukijakunta sillä on?

Toivottavasti tutkijat eivät vastusta tulosensa popularisointia. Jos he vastustavat, heidän pitäisi tarkistaa kantaansa.

Kun lukee ja arvioi Alkon kuluttajavalistusta, siitä jää kaipaamaan jotakin. Siinä on kieltämättä jonkinlaista muodollisuutta. Valistajat tekevät tehtävänsä ja tekevät sen hyvin. Mutta he kuten heidän lukijansakin — ne jotka ovat onnettomuudekseen joutuneet haittojen kanssa tekemisiin — tietävät, että tarvittaisiin radikaaleja otteita. Suhtautuminen alkoholiin on Suomessa perin juurin vinoutunut, eikä se siitä oikene, ellei oteta käytäntöön uusia valistustapoja.

Kieltämättä *Kohtuus on olemassa* (1979) osuu asian ytimeen kääntyessään vaikuttajien puoleen. Vaikuttajien asenteita näkyy tutkineen myös Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos. Marja Holmilan raporttia ”Alkoholipoliittisen ajattelun pulmakohtia — vaikuttajien mielipiteitä alkoholipoliitikasta” selostettiin Helsingin Sanomissa 22. 6. 1981.

Selostus vahvisti käsitystäni, että suomalaiselta yläluokalta, vaikuttajilta, puuttuu asiallisuutta ja vastuuntuntoa, kun alkoholista on kysymys. He väheksyvät alkoholiongelmaa ja käyttävät itse tiheästi alkoholia. ”Yksilöllistä juomisen hallintaa pidetään näissä piireissä ihailtavana vapauden mittarina.” Edelleen he katsovat, että juoppoja on enemmän alemmissä kuin ylemmissä kansanluokissa. Toisaalta he pitävät valistusta tärkeänä alkoholihaittojen ehkäisemiskeinona, sen sijaan ankaria keinoja he eivät kannata.

Minkähänlaista valistusta he tarkoittavat? Arvatenkin hienotunteista ja alemmille kansanluokille suunnattua.

Jotakin omituista näissä asenteissa on. Yläluokan juoppo julistaa olevansa liberaali suhtautumisessaan alkoholiin, ilmoittaa että alkoholinkäyttö on yksityisasia (mitä se ei juuri koskaan ole), selittää että alkoholiongelmia on etupäässä alaluokissa. Sitten hän jatkaa ryyppiskelyään, jonka hän tietenkin ”hallitsee”. Tekee huonoja päätöksiä johtavalla paikallaan, kiusaa perhettään ja alaisiaan, törttöilee

liikenteessä ynnä muuta.

Siinä hän kyllä on oikeassa, että alkoholi-ongelmia on etupäässä köyhillä ihmisillä. Varakkaat, koulutetut ja hyvässä asemassa olevat henkilöt, niin miehet kuin naisetkin, voivat juoda koko elämänsä ajan tiheästi, runsaastikin, eivätkä he menetä asuntoaan, eivät aviopuolisoaan (miksi puoliso jättäisi rahaporsaansa), ja työpaikallakin vain hymyillään ja kumarrellaan, jos pomo tulee pikku hiprakassa työpöytänsä ääreen.

Sen sijaan juopotteleva työmies joutuu käden käänteessä vastaamaan tekosistaan. Naapurit valittavat, asunto menee, muija lähtee, työnjohtaja "ohjaa hoitoon". Työmies pelkää leimautumista enemmän kuin mitään muuta. Vai leimautumista. Ikään kuin ei alkoholistin leima olisi täysin ilmeinen kaikissa yhteiskuntaluokissa. Mutta yhteiskunnan alimmilla portailla siitä rangaistaan.

Olen huomannut, että jotkut valistuneet kansalaiset siellä yläpäässä ovat havainneet tämän saman ilmiön, alkoholiasenteiden kieroutuneisuuden vaikuttajien ja päättäjien keskuudessa. Esimerkiksi lääkärit käyttävät kerrassaan ilahduttavaa tyyliä ilmaistessaan ajatuksiaan tästä asiasta.

K. O. Vartia kirjoittaa hoitoonohjauksesta Duodecimissa (13/1980) ja viittaa etäisesti yhteiskunnan yläportaalle asenteisiin:

"Mielestäni suomalainen yhteiskunta on liian alkoholiystävällinen. Julkiset tilaisuudet, valtion, kuntien, työnantajien, arvostettujen yksityisten henkilöiden järjestämät, ovat varsin humalapitoisia ja sellaisina huonoja esimerkkejä. Myös ravintolakulttuurissa olisi parantamisen varaa. Ensi luokan ravintoloissa — ja vielä paremmin perustein ensi luokan luottamustehtävissä olevilta — voitaisiin vaatia täysin korrektia esiintymistä."

Niuvanniemen ylilääkäri Panu Hakola kirjoittaa samassa lehdessä:

"Ratkaisevia toimenpiteitä kaihdetaan sen takia, että ne, joiden käsissä valta on — valtiotieteen korkeimmat tasot, ammattiliittojen johto jne. sekä huomattava osa vaikuttajajaksilöitä, mukaan luettuna niin lukijat kuin kirjoittajakin — toimivat paitsi terveen ja huumaanisuuteen pyrkivän harkinnan perusteella osaksi alkoholin ohjelmoimina . . . Avainasemassa onkin alkoholistien suuri enemmistö, se

jonka käytön haitat ovat vielä vähäiset mutta joka sairaudentuntoa vailla olevana varoiltaan, vaikutusvallallaan ja vaikuttajajaksilön esimerkillään pitää yllä alkoholin valmistamis- ja jakelukoneistoa."

Niin estottomasti kuin lääkäri ei pysty asiaa ilmaisemaan toimittaja eikä kirjailija.

Alkon valistajat eivät kuitenkaan voi puhua näin suorasukaisesti. Alko on valtion laitos, miten se voisi moittia vaikuttajia, joita ennen kaikkea ovat eduskunnan ja hallituksen jäsenet? Vain äärimmäisen hienotunteisesti Alko voi muistuttaa, että kohtuuskin on olemassa.

Tämä vuosi on Alkon valistuksessa nuorisokampanjan vuosi. Nuorisolla täytyy tässä yhteydessä käsittää myös lapsia, sillä alkoholin käytön aloittaminen on siirtynyt varsin aikaiseen vaiheeseen. Kampanja on siis hyvin tärkeä. Toivoisi, että Alko luopuisi tavanomaisesta varovaisuudesta ja käsitteisi josakin tiedotteessaan esim. alkoholismien periytymisen ongelmaa, alkoholin aiheuttamia siikiövaurioita ja niitä "fulminanteja" oireita, joita alkoholi aiheuttaa lapsissa ja joista tohtori Panu Hakola puhuu äsken mainituksa Duodecimissa kirjoituksessa.

Alkoholismien periytymisestä sanoo Kalervo Eriksson *Alkoholifysiologiassa*, että alkoholin nauttimisessa ja erityisesti alkoholin aineenvaihdunnassa on ilmeisesti vaikuttamassa periytyviä tekijöitä. Hän selostaa, että mm. yksilön humaltumisalttius on koe-eläintulosten perusteella päätellen voimakkaasti periytyvä. Alttius alkoholin runsaan käytön seurauksena syntyviin vieroitusoireisiin näyttää sekin olevan periytyvä.

Samassa kirjassa tosin eräät toiset kirjoittajat vähättelevät alkoholismien periytymistä tai kieltävät sen kokonaan. Teoksessa *Alkoholi yhteiskunnassa* Pirkko Nikander sanoo, että alkoholismi sellaisenaan ei ole periytyvä ominaisuus vaan periytyvää on alttius alkoholismille. Mutta kun tällainen henkilö joutuu joko psyykkisen tai sosiaalisen paineen alaisena tai vaikkapa vain alkoholia nauttivassa seurassa tekemisiin alkoholin kanssa, hän on vaarassa tulla alkoholistiksi.

Siis tutkimustulokset ovat epävarmoja ja mielipiteet ovat ristiriitaisia. Samalla tavoin alkoholismien hoidossa ristiriitaiset menetel-

mät taistelevat keskenään julkisessa sanassa. Tämä tekee hyvin huonon vaikutuksen lapsiin ja nuoriin, jotka kyllä lukevat lehtiä ja ovat selvillä asioista. Alkon kuluttajavalistuksen täytyisi luoda jonkinlaista selkeyttä tähän mielipideviidakkoon. Ennen kaikkea täytyisi antaa lapsille kuva, että heistä huolehditaan, että alkoholistiperheiden lapset eivät ole täysin heitteillä, vaikka sivullisesta siltä saattaisi tuntua. Alkoholismin periytyminen saattaa olla tuskallinen ongelma lapselle, joka seuraa vanhempiensa juopottelua ja tajuaa mistä on kysymys. Sikiövaurioiden tutkimus on vasta alullaan, mutta niistäkin täytyisi antaa tietoja viimeistään murrosikäisille, että sukupuoli-suhteita solmivat nuoret tietäisivät sen riskin olemassaolon — e-pillarit eivät pelasta juopottelevaa tyttölasta, joka ei muista humussa ja sumussa niitä ottaa.

Nämä ovat rumia asioita, mutta kaikki tieto menee perille, kunhan se sanotaan sopivasti. Alko suunnittelee yhteistyötä koululaitoksen kanssa valistustoiminnassaan. Se olisikin

luultavasti oikea kanava alkoholi-informaatiolle. Jos koulussa on yksikin opettaja, joka osaa puhua lapsille, hänen pitäisi saada tehtäväkseen kertoa alkoholihaitoista yksinkertaisesti ja totuudenmukaisesti kullekin ikäluokalle. Siinä valistuksessa ei auttaisi salata sitä, että rikkaat ja vaikutusvaltaiset miehet juovat, mutta olisi todettava, että juomalla ei silti tulla rikkaiksi ja vaikutusvaltaisiksi. Olisi kerrottava, että lapset voivat vedota lastensuojeluviranomaisiin, jos heidän alkoholistivanhempansa käyvät sietämättömiksi. Olisi rohkaistava lapsia, ei peloteltava. Suullisessa tiedotuksessa saadaan esiin tämän monimutkaisen ilmiön kaikki vivahteet aivan toisin kuin kirjoitetussa. Sitä paitsi suuret paikalliset erot tulisivat huomioon otetuiksi, kun opettajat saisivat esittää koko ongelmakimppun omassa koulussaan.

Kun lapsista on kysymys, valistuksen täytyy mennä perille. Jos se ei mene perille, on edessä ikävä tehtävä: uhrien laskeminen.

English summary

Eila Pennanen: Valistuksen kohteet ja uhrit (Objectives and pitfalls in alcohol education)

The author, a well-known Finnish writer, appraises the alcohol education given by the Finnish State Alcohol Monopoly (Alko). She considers it to be generally successful, but at the same time haz-

ardous. One fundamental problem she expresses is the general attitude that, although others may need alcohol education, very few accept that they themselves need any education in matters concerning the use of alcohol.

Alkoholipolitiikka Vol. 46: 200—204, 1981